

Landskap: Östergötland Upptecknat av: Gustaf E. Alström.
 Härad: Tringsgädd Adress: Fil. hand.
 Socken: Fällebädd Berättat av: _____
 Uppteckningsår: _____ Född år _____ i _____

Uppteckningen rör

Miet o den beredning	1-16
Spinnning av lina	17-23
Färgning	23-25
Vävning och dess förarbeten	25-32
Väven i ordningsställen	32-43
Olika porter väv	43-45
Vadmal	45
Skarvattor	45
Bryggd.	46.
Skogsbrukning i norra Östergötland	50.
Holveten bygges	53.
Holveten göres i ordning	56.
Moilaw färdar	59-63

Skriv endast på denna sida!

63 Sid

Linet och dess beredning

1588

[Min mor ^{fru Amanda Olman} meddelade hur med
linet förfors i Hällestad förr och
delvis ännu]

Förr hade varje bonde
lin vart år. Till "lin-åker" ut-
valdes ett stycke god jord helst
lerjord på "linnvall" [vall, gräs-
vall] som ej var för styv. Sken
bereddes väl och "linn-frö't"
[lin-fröet] såddes Karolinadagen,
"fö'r då va linnfrösdan" eller Ur-
banus [20 o 25 maj]. Sen det sätts,
skulle får-gödsel "bres" ut över,
fö'r då skulle linet komma upp
kvickt. I samband härmed finns

65114

en red, som ännu iaktages.
När man ser den första sädes-
ärlan om våren, så vet man,
att linet det året blir så långt
som det föremål, man håller i
handen. Har man inget, så
ska man märka till med hän-
derna och säga: "Så här långt
blir linet i år".

Så väcker linet om sammaren,
blämnar och mognar. Om hästen,
när "lin-knäppen" [knoppen] bliver
brun, är det tid att skörda. Det
går så till, att linet "ryskes"
[uppryckes] för hand. Varje "hänne"
[handfull] lägges kors över varandra
6 "hänne" bands ihop till en "kärve"
[kallas verkligen *garv*], sädes-
kärve kallas däremot aldrig så

utan "säs-nek" pl. "nikker". Men
det heter "löv-kärve", om det som
hackas av löv till vinterfoder
åt får [mest björklöv] och hästar
[mest asplöv]. Lönkärvarna voro
tvädelade, därför att "hännä"
[pl. best. form av "hänne"] laggs i kors.
Det var, för att de lättare kunde
ställas å en gärdsgård vid
sidan av åkern eller öfver en å
åkern uppsatt stång för att torka.
När kärvarna voro något
sånär torra, kördes de hem. Nu
skulle "knäppen" avlägsnas. Det
skedde, genom att kärvarna
upplöstes varefter lite i taget
"repes" [inf. akt. repe] d. v. s. topp
ändarna drögas genom "e repe"
[ett tjockt bräde med [vanligen]

8861

8861

4 4
endast en rad ^{av} [omkr. kvarters-
länga vassa järnpinnar]. När
knopparna skilts ifrån, tröskades
de, och linfröet gjordes rent i en
vanna. Fröet lades undan till
utsträde. En del kunde dock an-
vändas. Bl. a. skulle det vara
bra att ge kalvar linfrögröt,
"för då blir di like blanke såm
linnfräna".

Linstånglarna lades nu ut för
att rötas ["rötes"]. Helst skulle
det "bres" [budas] på en avbetad
klövernall, för där rötade det
bättre och låg bra stilla bland
grässtubbarna, om det blåste.
När det blev lagom ruttet
["rute", ²ru + e] samlades det
upp och bands i stora knippen

Så fram på hösten, innan
 det blev för kallt skulle linet
 "bråtes", [bråtes], bråkas
 [inf. akt. bråtes, "bråte"] Det medde
 is "basta" [basten], en fyrsidig
 byggnad med ryggå och tornak.
 Den bestod av "själve basta" och
 "bastuskövet" [bastuhyövt] — landsmål
 "Själve basta var ett sleut
 rum utan ljusöppning med en
 dörr på gaveln samt innanför
 den en ugn av gråsten eller tegel
 samt vid ena väggen två [någon
 gång fler "lage" [lav^{ar}]] "Bastu-
 skövet" var vidbyggt framför
 och utan gavelvägg. Ofta var
 det av tunnare bräder, medan
 "basta" föröväigt var timrad.
 [J. Hälles kad vet jag om]

5. "baster", som äro kvar samt
många förfallna. Övriga brinna
eller borttagna, dock äro plattorna
mångens sådes kända, och av mig
antecknade. På senare tider har
man i många byar ordnat sig
en "brättergropp", en fyrkantig
ett par meter djup gropp, på vars
botten det eldas. Linet tråkas
på stänger lagda däröver. Det
går åt mindre bränsle i gropp än
i baster. [G. O.]

Då baster i regel var gemen-
sam för hela byn, användes den
för endast en bades räkning
för var gång. Den, som nu skulle
ha baster, ställdes om, att den

grundligt uppvärmdes på för-
middagen, ja, redan dagen för-
ut. Helst skulle ugnen eldas
med björkved, "för den ga bästa
kettlen". Då ingen skorsten fanns,
förstå vi, att all värmen men
också all röken varst kvar i
"själve bästa". Linet, som var
utbrett på "laga" [lavarna], torkade
men även träet i tak och väggar,
som varst svart och nästan som
kolat av den väldiga kettan.
Det eldades fruktansvärt, och
man brukade säga, att det
skulle fräsa i dörrens gång-
järn, om det skulle vara nog
varmt. [En bonde ^{under mitten av 1800-talet} i Rämninge i Hållertad,
som kallades Skällheten, se
saml. 1939, brukade tala

om en, som eldade bastan, så -
 att det fräste i gångjärnen, när
 han spottade på dem, "men då la
 han in en brase till, men då be-
 hövde de inte elden den bästa
 mer, för de brann äppel". Ja det hände
 allt ibland att bastor fattade eld.
 Man byggde dem också avsides -
~~Meddelat av min far~~

För att arbetet fortare
 skulle bli gjort, så inbjöd bonden
 hela byns ungdom, ja stundom
 äldre med på "bräterejänge" [se
 saml. 1922 sid 7] På eftermiddagen
 samlades man, och efter förhäring
 i gården började arbetet i bastan.
 I "bastuskövet" voro "bräterna"
 [bråkorna] [ring. "bräte"] uppställda
 ja även utanför, om vädret tillät

I Hällestad ha "bräter" två, ~
sällan tre "käfte" [känder] och
skilda från varandra. Karlarna
stodo ytterst och "bräte groft" på
grövre "bräter". Kvinnorna stodo
innerst närmare bastudörren
och "bräte fint" efter de andra
på klenare "bräter". "Bastu-
kärnga" nämndes den man eller
kvinna, som bar ut linet, "en
hänne" i taget och lämnade till
varje karl att grovbråka, var-
efter karlarna lämnade "hannen"
till kvinnorna att finbråka.
Så hängdes linet in i bastu-
igen på därtill avsedda stänger.
Intingen kvinnorna eller "bastu-
kärnga" bar in. När linet, som
bråkats, hängdes in samman-

10
11/10

lands-
mål!

veds två "hånne" till "e härslé"
[hæslø, plural: hæslør] och
räknades i tjög, 20 "härslér" =
"1 tjäg lin".

Under skämt och glamm fort-
gick arbetet vid lyse, sen det var
skumt. "Ja, di flåke värre i basta,
å när di puste kröp ungdomera
in unner lagen i basta för där
va dä värmt" [flåke = skoja, prata,
~~ha seg~~. puste = vila sig. pusta,
stänka heter "stänke" ~~stänkø~~]
Om arbetet drog ut på tiden, fingo
de mellanmål "mellamål" i form
av smörgåsar jämte något att
dricka, och när allt linet var
bråkat, ofta ej förrän efter mid-
natt, blev det riktig måltid
inne i bondens stuga.

Att vara med på dylika
"bräterejänge" var högt skattat.
Visserligen var det ett strängt
arbete men roligt tillika, och så
fingo pojkar och flickor träffas.
Varje främmande, som deltagit,
skulle ha en "härsle" lin, och den
flicka, som på lämpligast sätt
^{även} lyckades lägga sig upp ^{även} med
^{ligger av} ^{av} pojkarnas "härsler", kunde ha ett
helt lass lin, när hon efter årens
lopp skulle gifta sig. Och det
dugde det.

Någon av de följande dagarna
skulle linet skäktas ["skäkte"]
Om det var kallt, gjorde man
det i ladugården eller längre
bort i tiden inne i stugan
till o. med. Var det varmare

8861

vädret, kunde man ju stå i "bostu-
skövet". Blott gårdens folk del-
toga alltså ej åtminstone i regel
något "jänge" vid skäktningen.
Man använde sig av en "skäkt-
stol", som bestod av ett kort
tvärbräde som fot, från vilket
ett annat bräde gick upp, som
var lite urholkat uppe i ändan.
Däröver lades "linhärslera" och
bearbetades med skäktkniven
av trä. En mängd skävor ["sköver"],
som ännu satt fast, samlade av,
men även delar av själva linet
fälla av. Detta var de grövsta
blånorna och kallades "sving-
blåner". Dessa samlades upp i
en säck. När linet var dåligt
"slog då ner sej ve skäktinga"

d. v. s. blev mycket "svingblåner"

[Dessa kallades även "napper"]

De skäktade "linhårslera" vredos
ihop var för sig och lades 5 och 5
över varandra, tills det blev 20,
varefter man bant snöre om. Det
var "ett tjåg lin".

"Svingblånera" sisslades i
"rersel", r é s e l, för att befria
dem från skävor, som kommit
i bland dem. Det garn, som spanns
därav, "svingblånegarn", användes
till säckar och annan grovre väv.

Lintjogen togs nu in i
stugan, och en kväll kunde man
ta sig för och lösa upp "hårs-
lera" och göra många mindre
"locke" [sing. "lock"] av dem. Varje
"lock" drogs jämn i bägge ändar,

veks på mitten och smoddas ihop.

Dessa lockar skulle nu häck-
~~läsas~~ las ["häcklēs" h æ t r s], vilket
 skedde ute i ladegården eller
 i rum, där ingen bodde, ty det
 sōk kraftigt även då. Man an-
 vände mestadels två olika slags
 häcklor ["häcklēr" ring "häcklē"],
 en med grövre och en med finare
 tänder. Häcklorna spikades fast
 i större bräder eller bänkar, över
 vilka man satt grensle under
 arbetet. Först "grovhäcklē" man
 på den grövre häcklan: bara "högg"
 med linlocken genom häcklans
 tänder. Det lin, som då föll av
 kallades "änneblāner" [= blānor
 från ändarna av linlocken]

Därefter "mellahäcklē" man

på den finare häcklan. Därvid
smodde man halva linlocken i
taget om fingret och drog den
fria delen genom häcklans
pinnar eller tänder. De blånor,
som härvid frigjordes, kallades
"mellablåner".

1588

Sist "finhäckle". man på den
samma häckla som föregående
men nu med större omsorg. Det
som nu föll av, kallades "fin-
blåner".

Det som nu var kvar av
linet, sedan det häcklats tre
gångar, var det finaste och det
kallades "tåger", tågor, [tågor].
Det garn, som spanns därav, an-
vändes att väva dräll och annan
den finaste linneväv av.

Lands-
mål

Garnet efter de fyra sorterna
blåsar användes i allmänhet
så, att det av "svingblåsar" togs
till säckväv och annat grovt
tyg; det av "änneblåsar" till
lakan, handdukar och madrassvar
samt till väftväv, "mella-
blåsar" till varp, väv och "fin-
blåsar" till varp och finare lakan.

Alltså erhöles man fem olika
slags garn av linet och de skilde
sig i finhet från varandra.

Spinning av lin.

1588

När man spann lin, använde man spinnrock i Hällestad alltid kallad "spännstol" spänstol, lik den i Fataburen 1924 s. 153 avbildade. Dess delar äro följande: "Hjulet" hjulst, med "ekrera" och "hjulringen" och "axel" som gick ut i en vev, vari "trampstaken" är fäst, som står i förbindelse med "trampa". Hjulets drivkraft överför den dubbelskyngade "snöa" [ring^{stert} (sno, pl: snöer, snöera) = snöret], som ej kan vara av läder och hopskarvad, så att ej knut är på den] ^{dels} på en liten "trissa" med flera skåror i och dels på rullen.

Rullen "träddes" på en järnten, "rull-spilliet". Denna ten har fram till en ihålig förtjockning, som kallas "pipa", varigenom tråden löper vid spinningen. Träbågarna, som sitta på "spillet" kallas "spännstorsvingen" eller "spännstorsnocken". Bågarna ha små hakor. Dessa tjäna till att få tråden att jämt fördela sig över hela rullen. "Rull-spillet" med bågarna leda sig i "gångjärn" av läder, som sitta i 2 "döcker" eller uppstående ständare av trä, vilka sitta fast i hål i en tvärstock, som i sin tur sitter i "spännstorsbröstet" en träklump, som kan ändras i läge medelst den för ändan sittande bröstskruven. När man skruvar på

den, så "ändrar följaktligen hela
ställningen läge, vilket sker,
då man vill "spänna" "snoa", då
den blivit "slak".

Linnet fäster under spinningen
på ett linfäste ungefär som i
bilden i anförda arbete [till artikeln
av R. Jirleow hänvisas]. Då jag ej
har inhämtat upplysningar om
alla detaljerna härvidlag, kan jag
ej nu redogöra därför.

När nu linnet spanns, kom
den fina tråden på den rulle,
som var insatt på "rullspillet"
När rullen blev full, byttes den
ut mot en tom o. s. v. Men tråden
måste läggas upp i lika stora
"garn". Det gick så till, att den
"härules" [härulades] upp på en

härvel, som var så inrättad med ett par kugghjul och en sticka vid ena ändan, att den knäppte, när den revats ett visst antal varv. När det så vid härvelingen knäppte, räknades en "fasmé", som man knöt om med en tråd kallad "fasmetrån" eller "re-bännet" (bandet). 6 sådana "fasmé" blev ett garn ~ och beräknades räcka en aln i väven, om det användes till väft.

När allt linet ^(spunnet och) var i garn, så skulle garnen bytkas. Det skedde ~ vid den stora värbyken (vanligen). När kläderna byktes, lades alla ~ garnen i det stora "byke-karet", där de fingo ligga omkr. tre dagar. Varje dag "byktes på" d. v. s. hålldes över några grytor kokhet luft, var-

efter garnen togos upp sköljdes
och klappades [~~"kläppes"~~] d. v. s. be-
arbetades med klappträn. För
att ej garnen därunder skulle
"trasa ihop sig" [trassla ihop sig], så
tråddes de upp på en ring eller
så. Därvid kunde man använda
"knäppe" [halsring för kreaturs-
bindsle], som får vora av trä.

Den hängdes garnen upp på en stång,
en stång sattes in därnere ock trä och
i den nedre fästes tyngder, så att
garnen sträcktes. Där fingo de
hänga några veckor för att blekas.

Efter jul började de att
spinna, och det skulle vara slutspunnet
före påsk, "för di hade för sig",
att di skulle byke garna te påsk."

På eftervintern surrade alltså

882
22

8861

"spännstörn" [spinnrocken] i ett
våsen, så att skävorna röko i
stugan. Husmoder, döttrar och pigor
sysslade därmed, så ofta de ej hind-
rades av andra göromål, vittida
och sent. Det som ändå ej med-
hanns hemma lejde [~~"lee"~~, ~~l'e~~]
man bort till kvinnor, som voro
duktiga att spinna. Min mor talar
om att hennes mor [^{boende i} "bonnmor" i
^{i Hällefors} Vagels] lejde bort mycket spinning
till en gumma, som kallades för
"Stamma", ^{och som} ~~ä~~ bodde på kammern
hos "Skräddere-Johan". ^{i Hällefors} Gumman var
^{bl.a.} skicklig i att spinna "svingblåner"
Anna Bostrom ["Bostromsmor"] boende
i Hedsmedstorp, Risinge socken,
spann redan åt min mors mor och
jag kommer ihåg, när hon spann åt

Oskustland
Finspångslän
Hallstads

1588

Antaf E. Olsson
fr. land. 23

1588

mor nu för bara lite över tio år sedan. "Boströmsmor" ansågs för en av de sista spinningummorna av den gamla stammen och berömdes mycket för sitt fina garns skull. En annan gumma, som mormor hade att spinna, kallades "Gummäa" och bodde med sin gubbe "Pomma-rinken" i Tjälund på byn Falla ägor [den by där målaren Per Hörberg ägde en gård]. De, som spunno, fick fingo omkr. 10 à 12 skilling för var mark lin, och dessutom fick fingo de även matvaror allt ibland. ~~di~~ ~~allt~~ ~~näre~~ ~~brökaker~~ ~~ä~~ ~~så~~ ~~lite~~ sägel [sägsl] [= savel] må, när di kom ä lemne [lämnade] garnet.

Färgning.

Mormor använde ofta hemfärger,

när hon ville färga garn [eller tyg]

När meddelas därom:

Grått fick man genom att koka garnen i spad efter mjölåris [mjölåris] [vars bör kallas "mjälkrösa", rösa är annars = ligan]. Riset ~ koktes först och silades undan, var efter garnen lades i spadet, sedan de betats i vitriol. Det var ~ "mjölårisegrått."

"Stenmässe-brunt" kallades den färg man fick genom att i grytan lägga vartannat varv garn och vartannat varv stenmässe, slå vatten över och koka.

"Lövgrün" var en ljusgul färg, som åstadkams genom att koka garnen i vatten, vari gröna björklöv laggs.

Svart blev garnet, om det koktes
i bresiljevatten.

1588

Vävning och dess förarbeten.

Varpning.

Vår lingarnen hängt ute en
tid och blivit blehta, [jämf. sid 4]
varo de färdiga att användas. För
"då" man ej kunde få köpa tvinnat
bomullsgarn till varp i väven,
använde man därtill otvinnat
lingarn.

För andra ändamål såsom att
sy med för hand samt att göra solo
och nät av sammantvinnade lin-
garn. Därvid överförde man först
garnen på ^{spinnrockar} spinnrockar, var-

8861

efter dessa sattes i en ställning, som kallas "tvinnstol" och rymde fyra rullar. Rullarnas antal var, allt efter hur "tråditt" eller 4-trådigt o.s.v. man ville ha. Sen tvinnades det samman medelst spinnrocken.

Men när man nu skulle göra iordning lingarnen till varp, lades dessa omkring en nystvinda ["nystevinne" eller "vinne"] Fråden överfördes på en "kugge" [pl. "kugger"] eller "bobin", som vreds runt i en ställning. Detta kallades "te kugge på" eller "te bobine" Man hade mest varpen på 4 sådana "kugger", någon gång bara 2, men då gick det dubbelt så sakta. Lållan hade man 6 "kugger", det var när de ville ha "te änne i kann" d. v. s. te trådan för varje

hand i vävskeden. De måste ha
lika många "garn" på varje "kugg".
Redan "när di kugge på", kunde de
beräkna, hur lång väven skulle
bli. Om de ville ha den 15 "bunn"
[se tid] bred, så gick det åt 15
garn ^{till} varp till 10 alnar lång väv.
60 garn varst alltså 40 alnar väv
och 90 garn 60 alnar väv. Man gjorde
just aldrig en väv längre än 60 à 80
alnar.

Nu för tiden användes aldrig
atvinnat limgarn till varp utan
tvinnat bomullsgarn, som köpes
buntvis. Där äro de mindre garnen
med sina "pasmer" samlade i större
"vre". Garnens antal i varje "vre" är
beroende av det nummer med av-
seende på finheten sorten bär.

12: nummers garn är det 6 garn i vart "ve", 10: nummers 5 garn i vart ve, alltså grövre garn har lägre nummer, ty varje "ve" skall väga lika mycket. När mor var ung, kunde de få köpa otvinnat bomullsgarn med dubbelt så höga nummer som det tvinnade nu förtiden. Då skulle en garnbunt väga 11 markor [~~gag har glämt fråga efter hur många "ve" det är i varje bunt, och vad buntarna väger nu.~~

Otvinnat ^{num. förr användes!} lingarn var förhållandevis skört till varp. För att det bättre skulle hålla "limmes" [= limmade] garnet. De togo 3 lo lim upplöst i 1 stop vatten till varje mark garn. Det koktes och blev därav starkare.

När man emellertid fött på garnet på "kuggera" var det

färdigt att varpa [varpe]. Varpan
[sing, "varpe", "varpa"; plural, "varper, 1588
"varpera"] var hög nästan som
mellan tak och golv och bestod
av tvänne vingar, som
voro löstagbara från varandra
men vid varpningen sattes de
tvärs över varandra, och en lös
träaxel trädde igenom. När varpan
ställdes upp, ^(i köket) sattes denna axel ["varp-
stånga"] med den nedre rundade
och tjockare änden i en mortel
eller annan djup skål, den övre
ändan trädde in i hålet i den i
takets ständigt sittande "varp-
kumpan" avsedd för detta ändamål.
Hela varpan ledade sålunda
och gick så lätt, varför ungarna
funno ett nöje i att krypa in i

den och få sig en åktur. Upprevid
 på varpan insattes en grov järn-
 pinne ["varpepinnen"], omkring ~
 vilken tråden lades för varje varv,
 och nerevid satt en bräda med
 två träpinnar, omkring vilka även
 tråden lades på ett visst sätt för
 varje varv. Detta var, för att det
 skulle bli "skäl" i väven. Bräd-
 lappen kallades därför "varpskålet".
 Mestadels var varpan uppsatt i
 köket.

När de så skulle börja varpa
 "la di äpp väven" först. Därvid
 mätte man upp på "dragen" det
 antal alnar, man ville ha väven
 lång. [Det var bestämt redan, när de
 "kugge på" hur lång den skulle bli].
 "Dragen" kallades de sammanlagda

träderna från alla "kuggera". Allt-
så var det vanligen 4 trädar i
"dragen". "Kuggera" stodo upp-
skällda på kant vid sidan av
varpan, och träderna från dem
gingo först genom i loket upp-
hängda ringar och samlades sen
i dens hand, som varpade, där
träderna från alla "kuggera" d.v.s.
"dragen" sen följdes åt. Först lade
man på hela varpan upp, det
man nyss mätt upp på "dragen".
Sedan var det att fortsätta upp
och ned på varpan varv efter
varv. Det var viktigt, att ej
kappa förbi något varv under
arbetet, ty då blev det bara ~
trassel och felet måste rättas. ~
När varpningen var överstäkad,

8861

togs varpen ned. Det kallades
nu "vär^rrampa" ~~vär^rrampa~~
[rampa = rumpa, svans], som var
så lång som man förut mätt
upp på "dragen", alltså den blivande
rävens längd. Skälet bands noga
om med snören eller band, ty
kunde ej skälet hållas ~~isär~~,
så var det hela traslat och ej-
möjligt att föra vidare.

"reparb" Väven i ordningsställes.

Nu togs varpan ned och "vär-
rampa" lades upp på ett bord och
"skålspröter" [tunna träribbor] in-
sattes i skälet. På "kaste di, skia"
[sing. "ski", "skia"; pl. "skir", "skira"] [här
= vävsked"] Därtill hade de en grov

sked [länge mellan "lännra" eller pinnarna]
ex. en gammal träsked eller matt-
sked [att väva trasmattor på]. Förr
användes alltid vävskedar av trä.

Uringvandrande dalkarlar sutto
i stugorna och gjorde skedar ännu
i mors ungdom och även något
senare. Nu har man fabriksgjorda
skedar med stältänder, ["stältskir"]
När de nu "kastade i skia" trädde
en "drage" i varje "tann" [egentligen
mellan två tänder, men man säger
alltid härvidlag "i tann"] När allt
var iträtt skulle det vara så brett
som väven skulle vara bred. Innan
var det nu inte så farligt om man
hoppade förbi tänder ibland. "Dragen"
var naturligtvis dubbel, och då allt
var iträtt stacks en käpp, som

kallades "på-svepere-påken", innan-
för. Nu var det tid att "sätte ~
äpp vävstolen" [sätta upp vävstolen]
En "vävstol" består av ett
flertal löstagbara delar. Vid varje
sida ha vi en stor "si-stam" [sido-
stam]. I hål i dessa insätts bortsett
garnbommen [kallas också "på-svepere-
bommen" eller "stora reven"] nära
mitten "knäreven" [eller "vävbommen"]
och över den en mindre "slå". Fram-
till insättes "bröstreven", under denna
ett bräde, "väv-brädet", under detta
ännu en slå. Dessutom finnes bommen
som tramporna sitta i. På sido-
stammarnas övre tvärsläar ledar
sig slagbordet ["slåjet"]. Övriga
tillbehör till vävstolen komma att
användas här nedan.

När vävsolen var uppsatt, så
började man "svepe på" varpen.
"Fäsveperepäken" med varpens ändar
fastsattes med band ~~två~~ längs
utmed garnbommen. "Fhälsprötera"
ömsades, så att skälet kom borta
skeden. En person höll i "vår-
rämpan" [se s.], sträckte den och
släppte efter lite i taget, allt efter
som arbetet fortskred. En vrid
fram garnbommen medelst en
vid dess ända sittande trissa,
och en person skötte vävskeden
och såg efter att varpen för-
delade sig jämt på garnbommen.
För att detta skulle ske lade
man i början små sprötar med
nubbar på ["nabbi" pl. "nabbera"]
på garnbommen, och varpen

8861
8861

bedde sig då ej längre ut, än
nolbarna voro. När all varpen
var svept på garnbommen, drog
man försiktigt ur vävskeden och
knöt upp varpändarna i mindre
"locke". Skälet hölls ju i sår och
trådarna i sin ordning genom "skäl-
sprötera".

Så "trädde di i sâlvera", d. v. s.
trådarna i varpen trädde i en viss
ordning i solven [sing. "sâlv", "sâlva";
pl. "sâlver", "sâlvera"], som var
upphängd i rader på käppar ["sâl-
påka"] en rad solv för varje "skaft",
man värde med, som termen lyder.
Man hade två, tre eller fyra rader
solv, eftersom man värde två-,
tre- eller fyrskaftigt. [se nedan
angående de olika vävslagen]
Endast en tråd i varje solv. Någon gång till gjorde
tys två. Man sades då "väve på dragen"

När de ville ha "gåsöga" i väven
d. v. s. små rutor såsom till hand-
dukar eller dyli., måste solven trädas
i på särskilt sätt.

Nu var det "te trä i skia"
d. v. s. tråda varpändarna på nytt
i en vävsked. Till detta användes
en finare sked än förra gången, och
det var noga, att trådarna kommo
i sin rätta ordning, annars blev
det en "felrann" [felaktig rand]
genom hela väven. Till "entrännings-
väv" trådde man endast en ända
i varje mellanrum i kanden men
annars två. Skedens bunn bredd
räknades i "bunn". Ett sådant
bestod av 50 tänder i skeden.

LUNDS UNIVERSITETIS
FOLKMINNESARKIV

Skeden var grov eller fin i tänderna, efter som väven skulle vara det.

När all varpen var tradd i skeden, insattes denna i "släjet" [slagbordet.] Varpändarna bundas om en kapp, som medelst band stod i förbindelse med "vävbommen"

Så "knöt di äpp tramera" d. v. s. knöt trädar från tramparna upp i anks. almslänga ribbor ["våger" = vägar] av trä med hål i båggenändar. Dessa vägar stoda sen genom snören i förbindelse med de nedre solv-påkarna. De övre påkarna uppehållas genom ett annat system av snören och vägar över väven. När man så trampade på olika sätt, åstadkams genom allt detta, att skälet för varje gång ändrade

sig. Det undre "vågssystemet" knöts
på olika sätt allt efter vävenslag.
Man använde fyra, tre eller två -
trampor.

Nu var allt i ordning "för te
börje slå [slå] i väft", väva. Mormor
hade den tron, att man borde väva
åtminstone lite ^{genast} sedan man, innan
man ens lämnade arbetet, sen det
var färdigt. "Då va inte bra, att
nånn kom in, när väven stog må
lont skäl" d. v. s. utan något väft
islaget.

Då var det att börja väva på
allvar ^{skarp}. Någon av kvinnorna var
sysselsatt att spola ^{medelst} med hjälp
av spinnrocken, som för detta
ändamål var försedd med ett
särskilt "spolspiller", en utåt

L

riktad järnten. Väverskan satte in spolen i skyteln, sände den igenom det medelst tramporna "öppnade" skälet samt slog till med "släjet." Om varpen på grund av påfestningens vilje gå sänder i "brunera" [staden, kanterna], brukade man för, när man hade lingarn eller otvinnat bomulls-garn till ^{varp} ~~varp~~, och som ^{lättare} ~~oftare~~ gick sänder, stärka tråden genom att bläta på vattnen, vari linfrö uppblötts. Gick någon tråd i varpen av, måste man "bygge" d. v. s. laga genom en annan tråd. En sär-skild spole med "byggegarn" var för detta ändamål upphängd på "släjet." Nu, när man har tvinnat bomullsgarn till varp, går den ej sänder så ofta.

Skyttlarna voro mest svängda
"kroksskyttle". Någon gång användes
skyttlar, som voro raka och hade
små rullar under, men de ville
gärna slita sönder varpen.

För att spänna väven på bredden, så att det blev mer stadga fastsatte man tvärs över en "vär-spännare" av trä eller järn. Den flyttades så, vartefter vävningen fortgick.

Det värda svepades så undan
för undan på värbommen, genom
att ^{man} vrid~~de~~ på en trissa, som satt
vid dennes ända. När den trissan
skulle ^{meds löpte} vridas, måste även garlbommen
läpa, ^{så att} ty varpen drogs ~~ja~~ fram.
Medan man värde, måste emeller-
tid båda bommarna vara stilla.

garnbammen hölls stilla

8861

De ~~höjades~~ ^{hållfast} genom att på släppere-
påken ~~för~~ ^{garnbammen} garnbams tristan, och en
~~spårhake~~ ^{garnbammen} mot den med järntaggas
försedda värbams tristan

Så fortsatte man att "slä i"
väft, som man ville ha tyg till.
Flera olika sorters tyg kunde man
få ur en väv. Det som med-
hanns att väva, mättes upp i
alnar ^{medelst} med en i nål sittande ^{almstäng} ~~tråd~~.
Måtalet skrevs i allmänhet upp
med krita i romerska siffror
på "släjets" övre ribba

Om väven gick illa, brukade
mormor säga: "Nu kommer där
e le mänske" [en elak människa],
och en annan gumma hade till
talesätt: "Kär e hustru har en
läär [elak] kär å en lääer unge

å en lēer väv, då har ho så
mycke ho säl" [täl vid]

1588

När så väven "va slutväven"
klipptes den ut och lades på
blekning, om det var ofärgad
linneväv. Vävstolen togs ned,
såvida ej en ny väv "~~sattes upp~~"
(skulle sättas upp).

Olika sorters väv.

"En-tränning": varpen trådd i
två rader solvar [= 2 "skaft"] och
"en ännu i tann" [= en varpfäde för
varje mellanrum i vävsleden]
Det blev en tunn väv och an-
vändes mest till handdukar och
lokan av hel-linne.

"Tv-skaft", som föregående
men med "två ännu i tann". Till

880 dessa båda sorter hade man två
trampor en till vart skaft.

Treskaftē eller Triggeskaftē,
tre "skaft", tre trampor och "två
änne i tann" Så vävdes grövre
linväv, som kallades "blaggarn"
och användes till säckar och ma-
drasser. Förr hade man även
"blaggarnsskjorter", men de voro
så vassa i början, så att de nättē
på skinnet.

Fyrskaftē. Fyra "skaft" och
~~fyra~~ trampor och "fyre änne i tann"

Hypert, som föregående, men
man trampade på två trampor i
taget. Man kunde även knyta på
ett annat vis, så att man bara
trampade på en trampa i taget.

Parkum. Sam hypert, men man

trampade på varannan trampa.

Hende även knyts så, att man 1588
fick trampa på varje.

Vadmal ["Valmer"] värdes
av yllegarn. Blev en tjock och
stark väv, som användes till
kläder. Värdes "kypert" men
mågon gång även "tuskaftē".

Trasmattor. Grövre varp
och grövre vävsked med varpen
"en ännē i tann" Till vaft an-
vändes trasor, som knipts i
centimeterbreda remsor. Värdes
mest "kypert."

(Trasor förbi såpande och tvättning
i "kypert"?)

Bryggd.

1588

[Min mor berättade även, hur
det gick till vid bryggden av
dricka, hennes hem i Vagelö,
Hellestad på 1870 talet och där-
omkring.]

När bryggd skulle ställas
till, mältades först kornet [någon
gång användes råg], vilket gick så
till, att det lades i ett kar med
vatten i under tre dagar. Så
tappades vattnet av, och kornet
lades utbreddes på en lave ["lage"]
i bryggghuset. Där började det
snart växa ut groddar, och det
hela växte snart samman, "så då

hängde ihop såm e kårw." [torwa],
sam man uttryckte sig. Där-
efter torkades mallet på en för
detta ändamål i bryggghus upp-
menad kårna ["kørne", ~~för~~ ~~78~~].
Under torkningen måste man
röra i mallet, och det rök så
våldigt ^(på grund av värmen) av det. När så mallet
var torrt, maldes det groft på
en handkvarn, varefter något vatten
påhålldes.

Andra dagen började bryggden.
En stor gryta med vatten koktes
i bryggghuset och hålldes över det
krastade mallet. Det fick "dra"
litet, och mallet rördes upp, och
sen hålldes vattnet åter i grytan
och koktes samt slogs ånyo över
mallet. Detta upprepades ännu

en gång. Det flytande kallades nu
"värt" och ästes ånyo i grytan
för att kokas omigen. Under tiden
hade man gjort iordning "bygg-
bunken". Det var en sorts balja,
som helst skulle ha tre av sina
laggar förlängda till fötter.
I denna bunke lades först på
botten en del pinnar. Där —
efter fylldes den till hälften
med kransar och band hopsnoddas
av halm. Övanpå den halmen
utbreddes mallen, och den kok-
heta värtan hölls däröver,
silades genom halmen, som hind-
rade mallen att följa med och
rann ut genom ett hål vid
bunkens botten ned i ett kärl,
som stod under. Värtan kokte,

1588

LINCOLN UNIVERSITY
FOLKMEMORIAL

8851

ännu en gång, källdes i bunken
och rann igenom. Detta sista
kallades "te leke vörta". När så
vörten var kall lades jäst i.
Det var "te ge i görninga". På den
tiden var inte fabriksgjord
pressjäst allmän, utan man fick
många gånger springa och låna
"byggerejäst" hos någon ^{gamle}, som hade
för tillfället. Nu östes vörten i
kittlar och bars in i köket, om
det var kallt, överhöljdes och
fick stå "å göra sej". När vörten
var vit på ytan "då ha då gjort
sej" och var nu färdigt dricka.
Det bars nu ned i källaren, där
det toppades ["slogs"] ~~på~~ stora
tunnor, och togs sedan dricka
in efter behov.

84 50
Vid jul bruggdes "jölöl", och
det var starkare d. v. s. mindre
med vatten i. Annars hade man
"svagdricke", till vilket togs mer
vatten.

1588

Skogskolning i norra Östergötland

Min fader, lantbrukaren C. O. Olsson
[se saml. för 1932 sid. 10], redogjorde
för mig under julfesterna i januari
1935 huru han och andra arrenda-
torer under Finspöngs styckbruk
kolade sina milor och utförde där-
med sammanhängande göromål.
Var och en måste ha en mila år-
ligen. Längre bort i tiden hade

8861

de två var. Då fingo bönderna även hugga kolveden själva, och arbetet med milanna tog en stor del av året i anspråk. På senare tider hade bolaget särskilda skogsarbetare, som högg upp kolveden, men allt det andra fick bonden och hans folk göra själva. Kolen, som levererades, betalades efter en ~~mycket~~ låg taxa, varför arrendena i själva verket blevo större genom kolningsfrånget än i kontraktet angavs.

Medan kanongjuteriet vid Fin-spång drevs [nedlades 1912], och innan stenkolen i större utsträckning användes, ötgick ofantliga mängder kol årligen. Bolagets folk måste kola så mycket som möjligt. Even bönder, som själva ägde sina

1588

gårdar kolade och sålde till Lin-
spång. Om hösten luktade det
milrök överallt i norra Öster-
götlands skogar, och på efter-
vintern fylldes vägarna i sam-
leda till bruket, med långa —
rader av kolryssor. Fast arbetet
var satigt och tungt hade det
likväl sina ^{glada stunder} ~~fröjder~~, och sat
räknades inte för "lort."

Y över 40 års tid sysslade
min far med kolning varje höst
och förvärfvade därmed stor in-
sikt i de många olika saker, som
är att iakttaga vid en mila, för
att den "ska gå bra". Två ^{höstar, 1914 och 15,} ~~ganger~~ var
jag med honom och hjälpte till med arbetet,
när han kolade i Blixfors moss i Risings socken
~~höstarna 1914 och 1915 och var då~~
^{jag var med} med från början till slut och

såg, hur allt gick till. Då nu far
beskriva ^{allt} ~~det~~ efter mina frågor, kunde
jag ~~en~~ ^{därför bättre} förstå det. B. O.

Kolveden hugges

Det virke, som skall an-
vändas till kolning, fällas
om våren från mars till ^{maj} april.
De gamle hålla före, att det helst
skulle fällas på ny, för då ^{skulle} ~~det~~
torkas ~~det~~ bättre, ^{då} ~~det~~ angripes mera
av mask under den varma tiden,
vilket i hög grad påskyndar
torkningen. Av denna anledning
skall all ved huggas i ny, ty
den torkas då bättre. Men virke
till slöjd skall huggas på
nedan, ty sådant virke skall

ju inte fiätas av mask ~~utan~~ men
får gärna torka lite saktare.

[Min far försäkrar absolut, att
det har inverkan på virket,
om det fälles på ny eller nedan,
["ny" å "nedra"]; kanske får även
vetenskapen en dag erkänna
detta, liksom man fick erkänna
slagretan]

De fällda träden skola helst
ligga med grenarna på tillslam
i augusti, ty då torka stammarna
bättre, ^{da} ~~är~~ grenarna höjda ^{den} över
marken, som de äro. I kvistades
träden och stockarna lades ihop
i högar här och var eller kördes
omedelbart fram till kolbotten.
Detta var, då bönderna under
finspångsgodset själva fingo

8861

hugga kolveden [kål-ve'n], på den tiden då de fingo hugga skogen jäms av och endast lämna de grövsta träden till timmer. Men från 90-talet ~~sa~~ började man fara varsammare med skogen. Från då får endast gällerskog kolas. Färskillda av bolaget avlönade skogsarbetare hugga efter på-blekning av skogsvaktaren. Kolvedskubbarna [kålveskubba] skola vara 5 alnar långa och uppläggas i "klipp" med storändarna ^{över varandra} i kors och lilländarna stödjande i marken utåtspärrade. Ett kolveds-klipp skall vara 3 alnar högt i korset [Kast el. dyl. som benämning för "klipp" är okänt]. Veden får alltså torka

i klippet och inte med grenarna
på och inte fäster man sig för
nej eller nedan. "Men så blir inte
heller ven så tår å tra". Många
gång hugges den även för sent på
året, så att den inte hinna torka
för det.

Kolbåtten göres i ordning.

Helt uppträdes en gammal "kål-
båtten", som det finnes så gott
om i norra Östergötlands skogar.
Som ett exempel kan anföras,
att skogsarbetaren Karl Johan Lar-
son [se saml. för 1922 sid 1] för-
säkrade, att han kände 45 kol-
båttar endast på den skog, som
hör till byn Blixtorp i Risinge]

En gammal botten var också lättare att få i ordning, och där fanns "stybl" d. v. s. jord, som förr legat på milor och blivit genombrunnen och svart och utmärkt lämpar sig att ånga täcka en mila med. Om så kunde ske, tillfrågades någon gammal kolare, hur den eller den botten gick att kala i. En bra botten skulle ligga på ej allt för tät mark, och gles grusmark var inte heller bra, ty då kunde för mycket luft insäppas till milan. Vidare skulle botten ej ligga i för stark sluttning eller för äppet, så att vinden kom ^{att blåsa} åt för mycket. Slutligen skulle vatten finnas nära botten.

Kalballnen utskottades

nu cirkelrent, och stybbet kom
att ligga i en ett par alnar bred
ring runt om, "stybbringen".
Man beräknade, hur stor botten
skulle vara till en mila på
vissa famnar. Därvid utgick
man från den pinne, som var
uppslagen i centrum. Från denna
tog man ^{först} ett helt steg och räknade
ett, sen satte man bara fram
andra foten framför den första
och räknade två och så undan
för undan, tills man kommit
så många fötter ut, som man
ville ha milan i famnar. Detta
blev radien på "halvbotten".
När denna var utskottad så jämt
som möjligt och var slät som
ett galv, sattes en del pinnar

8861

upp runt omkring, för att båttnens
utsträckning skulle ^{myras} ~~vara~~ ^{även om} ~~given~~,
~~om~~ styble sedan ramlade ned
från stybblingen, som låg högre.

Holbåttnen sköttes ^{des} ut
några månader i förväg, så att
den ^{tätna} ~~hinnet~~ ^{hann} ~~tätta~~ av segren.
sammaregren

Milan seses in.

Sedan skörden blivit av-
slutad om hösten, var det att
fara åt skogen för att på all-
var börja med arbetet på
milan [sing. "mylê", "mylâ"; pl.
"myler", "mylera"] Finspangs-
bolaget hade 12 arrendatorer i
Rämⁿinge [4], Östentorps [4], Frän-
torps [2] och Båttorps [2] byar i

Hällesstad, samtliga liggande ~
nära varandra. Kästan alltid fingo
dessa kola långt borta från
hemmet, mestadels i Vånga och
norra Risinge skogar. Hela veckor
i sträck måste de ligga borta
med falk och hästar, matsäck
och foder, då milan skulle göras
i ordning.

Färr körde man ibland in
kalveden ^{delvis} redan före
gående vinter, då karr eller
gölar, som skulle beforas, voro
tillfrusna. Men då dugde det
ej att strax "rese in myla",
ty då kunde den kanske vrida
sig eller ramla vid fjällossningen
eller äro sommaren. Botnen
var väl också täckt av snö

och is. Nej, då kolveden kördes fram till botten redan före gående vinter, lades först ett tjöckt lager kubbar på stybb-ringen runt om med ändarna riktade utåt. Mot dessa ställdes så de andra kubarna snett uppåt lutade mot de på stybb-ringen liggande. På kunde ^{man} de plocka dit kolved, så det blev bara en körväg fri tvärs över kolbotten. När sen milan skulle resas in, kunde man börja i mitten och ta ved från sidorna.

På senare tider särskilt sen varje bonde endast hade en mila årligen, körde man in veden samma höst som milan skulle kolas, om det inte var alltför

vattensjuka marker, veden skulle
tagas i från. Och veden kördes
in och restes undan för undan
in i milan.

Det första man hade att
göra, när en mila skulle resas,
var att sätta upp "pipkubben".
Det var en grov stock, i vars
övre ända på sidan ^{några tum fr. ändan} insattes
tvänne pinnar samt en tredje
trärs över, så att det blev
en fyrkant. Vidare inhöggs tre

Pipkubben redd avsnifrån.

inskränningar på olika sidor av stocken.
I dessa inpassades henne stänger,
som voro längre än kubben. Dessa
"sträver" restes upp och sattes å

kolbotten, så att pipkubben kom
att hänga fritt utan att stödja
marken mitt över centrum ^{av} på
kolbotten. Kubben måste hänga fritt,
för att pipan skulle bli rak.
Nu ^{uppsättes} ~~insättes~~ inom de i stocken
pipkubben inslagna pinnarna
en längre stång med litet barr
uppe i ändan och ute omkring
dessa pinnar sattes en del finare
stänger, så att ett fyrkantigt rum
bildades från ovan och ända
~~ned~~ vid ridan av pipkubben.
Detta var milans ~~pipa~~, som
skulle hållas äppen, tills milan
skulle tändas. Stången med
barr i toppen ^{fanns} ~~var~~, för att man
alltid skulle ^{kunna} ~~se~~ var milan, mitt
var under intesmenens gång.
medan halvveden restes in